

ՆԱՅ ՍԱՆՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ

ՆԻՄՆԱՆՆԴԻՐՆԵՐԸ

(Զեկույց Սրեփանակերպում հրավիրված միջազգային

խորհրդաժողովում, 17.04.2010թ.)

Խորհրդաժողովի հարգարժան մասնակիցներ,

Սահմանադրականության հիմնախնդիրը՝ իշխանության սահմանափակման եւ իրավունքի գերակայության երաշխավորման փեսանկյունից, վերջին հարյուրամյակների ընթացքում մշտապես գտնվել է գիտական հետաքրքրությունների եւ պետականաշինության կիզակետում: Ազգայական իրավամտաբանության սաղմնավորումը Եվրոպայում առաջին պլան մղեց մարդկային իրավունքների ու ազատությունների երաշխավորման անհրաժեշտությունը, որը հեղափոխական մտածողության պիլիքի վրա իր առաջին համակարգված գործնական արտահայտությունը գտավ 1689թ. Անգլիայում ընդունված Իրավունքների բիլլում: Այն հետագայում իր արտացոլումը գտավ *Æt̃³ í áđŷնŸ»ñÇ* մասին 1789թ. ամերիկյան հռչակագրում, ինչպես նաեւ Մարդու եւ քաղաքացու իրավունքների մասին 1789թ. Ֆրանսիական հռչակագրում: Վերջինս բովանդակում է սահմանադրականության հոյակապ բանաձեւում, շեշտելով, որ «**Այն հասարակությունը, որում ապահովված չեն իրավունքի երաշխիքները եւ չկա իշխանությունների փարանջափում, չունի Սահմանադրություն**»: Ձեւավորվում էր պետական-հանրային կյանքի կազմավորման նոր փրամաբանություն, որի առանցքն իրավունքի կարելորումն ու իշխանության սահմանափակումն էր: ԱՄՆ Սահմանադրության հայրերն այս խնդրի լուծումը փնտրեցին առաջին հերթին իշխանությունների բաժանման ու հակակշռման ճանապարհով: Ինչպես պնդում էր Ջեյմս Մեդիսոնը՝ փառամոլությանը պետք է հակադրել փառամոլություն՝ այն գսպելու համար: Նա գտնում էր, որ հակադիր եւ մրցակցային շահերի սահմանադրորեն հավասարակշռումը կարող է գսպել իշխանությանը եւ երաշխավորել ազատությունը¹: Իսկ Նակոբ եւ Շահամիր Շահամիրյանները դեռեւս 1773 թվականին ապագա անկախ Նայասպանի համար գրվող սահմանադրությունը պարզապես անվանեցին «Ռոքոպյթ փառաց»՝ անվան մեջ ամփոփելով սահմանադրական կարգավորումների ողջ իմաստն ու փրամաբանությունը:

Սնվելով սահմանադրական իրավամտաբանության այդ ակունքներից՝ ազգայական-իրավական զարգացումներն աստիճանաբար կյանքի կոչեցին դեռեւս վաղ միջնա-

¹ Стів Рассел Г. Конституционализм: опыт Америки и других стран – <http://www.infousa.ru/government/dmpaper2.htm> (09.03.2009).

դարում ճանաչում գրած այն հանճարեղ ընդհանրացումը, որ եթե մարդկային կյանքի օրենքները չեն բխում բնական իրավունքից, բնության օրենքներից, ապա դրանք օրենքներ չեն, այլ դրանց այլասերումը:

Նաբկապես XX դարի սահմանադրական զարգացումները համակարգային ամբողջականություն հաղորդեցին ազգաբնակչության-իրավական արժեքանության հենքի վրա կառուցված սահմանադրական զարգացումներին: Դրանք իրենց դասական կապարելությանը հասան Գերմանիայի Դաշնության Նիմնական օրենքում՝ առաջին իսկ հոդվածում ամրագրելով, որ **մարդու իրավունքները ոչ միայն բարձրագույն արժեք են ու անօտարելի իրավունքներ, այլև գործում են անմիջականորեն:**

Նախորդ հազարամյակն իր հետ բերեց ինչպես շրջադարձային բազում լուծումներ, այնպես էլ համակարգային աննախադեպ հակամարտություններ ու փլուզումներ, որոնք փասնյակ երկրների համար սահմանադրական նոր լուծումների անհրաժեշտություն թելադրեցին: Դրա վերջին երկու մեծ ալիքները ծավալվեցին Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից եւ ապա՝ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո: Երկու դեպքում էլ զարգացումները գնացին պարմականորեն քննություն բռնած եւ այլընտրանք չունեցող արժեհամակարգային միեւնոյն ուղիով՝ սահմանադրական ժողովրդավարություն հաստատելու անհրաժեշտության գիտակցման եւ երաշխավորման ճանապարհով:

Դա առավել դյուրին փրկեց սահմանադրական փեքստային լուծումների մակարդակում: Սակայն շարունակում է հսկայական մնալ այդ լուծումների ու իրական կյանքի միջեւ անջրպետը: **Սահմանադրության առկայությունն ինքնին որեւէ խնդիր չի լուծում:** Էականը համարժեք սահմանադրական կարգի առկայությունն է, Սահմանադրությունը կյանքի կոչելը, սահմանադրական նորմափոխ բնույթի արժեքներն իրական կյանքի կանոն դարձնելը, որի պարագայում միայն հնարավոր կլինի երաշխավորել իրավունքի գերակայությունը:

Գերխնդիրը եղել ու շարունակում է մնալ հանրային կյանքի իրողությունները սահմանադրական լուծումներին ներդաշնակելը:

Սահմանադրությունից՝ սահմանադրականություն, իրավական, ժողովրդավարական պետության կարգախոսից՝ քաղաքացիական հասարակության կայացում եւ իրավունքի գերակայության երաշխավորում՝ սրանք ոչ միայն նպատակ, այլև կոնկրետ խնդիրներ են, որոնք նույնքան կոնկրետ լուծումներ են պահանջում: Դրանք առավել դժվար լուծելի են այն երկրների համար, որոնք ընտրեցին, այսպես կոչված, մոդելային սահմանադրությունների ընդունման ճանապարհը:

Դեռեւս 2004թ. Սանտյագոյում հրավիրված Սահմանադրական իրավունքի միջազգային ընկերակցության զագաթնաժողովում քննարկումների առանցքն էր դարձել «Սահմանադրականություն՝ նոր աշխարհ, հին դոկտրինաներ» թեման: Արված կարեւոր

հետետություններից մեկն այն էր, որ չի կարող համապարփակ ու իդեալական Սահմանադրություն լինել: Այն յուրաքանչյուր հասարակության արժեհամակարգային ընդհանրացումն է, որի հիմքում անհրաժեշտաբար պետք է դրվեն նաև միջազգային սահմանադրագիտության կողմից ճանաչման արժանացած որոշակի ընդհանուր սկզբունքներ ու մոտեցումներ: Այն համակարգերում, որտեղ սահմանադրական ժողովրդավարությունը դեռևս գտնվում է սաղմնային վիճակում, սահմանադրական զարգացումների գլխավոր խնդիրը հիմնական սկզբունքների ու արժեքների ձեռախեղումներից խուսափելն է, այն բանի գիտակցումը, որ **սահմանադրական պետությունը ձեռավորվում է հասարակության համարժեք սահմանադրական մշակույթով:**

Քաղաքակրթության ներկա ձեռքբերումների հոլովություն սահմանադրական մշակույթի հիմնական բնութագրիչն այն է, որ **երկրի Տիմնական օրենքը պետք է ներառի քաղաքացիական հասարակության խորքային, մնայուն արժեքների ողջ համակարգը եւ երաշխավորի դրանց կայուն ու հուսալի պաշտպանությունն ու վերարտադրումը:** Այդ արժեքները, իրենց հերթին, ձեռավորվում են դարերի ընթացքում. յուրաքանչյուր սերունդ վերախմաստավորում է դրանք ու իր հավելումով երաշխավորում զարգացման շարունակականությունը: Նաջողությունն ուղեկցում է այն ազգերին ու ժողովուրդներին, որոնց մոտ այս շղթան չի ընդհատվում կամ լրջորեն խտրվում:

Յուրաքանչյուր ազգի մշակույթը նրա իմաստավորված գոյությունն է, արժեքավորված ներկայությունը ժամանակի մեջ: Յուրաքանչյուր երկրի ու ժողովրդի սահմանադրականության արժեքային կողմնորոշիչները պայմանավորված են նրա սոցիալ-մշակույթային դիմագծով եւ թելադրում են կոնկրետ սահմանադրական լուծումների առանձնահատկությունները:

Իր հերթին՝ «Սահմանադրականությունը»՝ սահմանադրական արժեքների համակարգային ու իմաստավորված առկայությունն է հանրային կյանքում:

«Սահմանադրականություն» հասկացությունն արդի միջազգային իրավամտա-ծողության մեջ կապվում է մի շարք իրավական երեւույթների հետ, ինչպիսիք են.

- սկզբունքների, գործունեության կարգի եւ կառուցակարգային մոտեցումների ընդհանրությունը, որոնք ավանդաբար օգտագործվում են պետական իշխանության սահմանափակման նպատակով²,

- սահմանադրական միջոցները՝ պետական իշխանության համար սահմանափակումներ նախատեսելու նպատակով³,

- համապետական, վերկուսակցական, միաբանող գաղափարախոսությունը⁴,

² Шайо А. Самоограничение власти (краткий курс конституционализма). - М., 1999.

³ Varendt E. Introduction to Constitutional Law. - Oxford Univ. Press, 1998.- P. 14.

⁴ Нерсесянц В. С. Конституционализм как общегосударственная идеология // Конституционно-правовая реформа в Российской Федерации. Сб. ст. / Отв. ред. Ю. С. Пивоваров. М., 2000. С. 6-8.

- իրավաքաղաքական ռեժիմը, որի դերը հասարակության ներսում արդարության ու ներդաշնակության երաշխավորումն է⁵,

- կառավարման սահմանադրական կարգի առկայությունը, պետական կառավարումը՝ սահմանափակված Սահմանադրությամբ⁶,

- պետության ինքնասահմանափակումը⁷,

- իրավունքի եւ քաղաքականության փոխներթափանցման աստիճանը⁸,

- իրավունքի փիրապետությունը հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր ոլորտներում, որը ենթադրում է մարդու իրավունքների առաջնահերթություն եւ երաշխավորում է անհատի ու պետության փոխադարձ պատասխանատվությունը⁹,

- Սահմանադրությանը համապատասխան պետական եւ հանրային կյանքի կազմակերպման տեսությունն ու պրակտիկան կամ Սահմանադրության վրա հիմնված քաղաքական համակարգը¹⁰,

- իրավունքի գերիշխանության սկզբունքը, որը ենթադրում է երկրի իշխանությունների ու պետական մարմինների իշխանական լիազորությունների սահմանափակում¹¹,

- պետության իրական վիճակի եւ Տիմոսկան օրենքով նախատեսված՝ երկրի իրավական մոդելի ներդաշնակությունը¹²,

- Սահմանադրության (գրված կամ չգրված) առկայությունը եւ դրա ակտիվ ներգդեցությունը երկրի քաղաքական կյանքի վրա, ...պետական համակարգի, քաղաքական ռեժիմի, անհատի իրավունքների ու ազատությունների ճանաչման եւ քաղաքացի-պետություն փոխհարաբերությունների սահմանադրական կանոնակարգվածությունը, դրա իրավական բնույթը¹³,

- սահմանադրական դրույթների երաշխավորվածությունը ժողովրդավարական պետությունում¹⁴,

⁵ Сони́на Л. В. Конституционализм в Российской Федерации как политико-правовой режим: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2001. С. 7-8.

⁶ Пуздрач Ю. В. История российского конституционализма IX-XX веков. СПб., 2004. С. 7.

⁷ Шайо А. Транснациональные сети и конституционализм // Сравнительное конституционное обозрение. 2008. № 5 (66), С. 123.

⁸ American Constitutionalism: From Theory to Politics, Stephen M. Griffin, One of *Choice's* Outstanding Academic Books of 1997.

⁹ Ромашов Р.А. Современный конституционализм: теоретико-правовой анализ. <http://www.lawlibrary.ru/dissert2000401.html> (09.03.2009).

¹⁰ <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc-law/1027/>.

¹¹ Рассел Г. Конституционализм: опыт Америки и других стран <http://www.infousa.ru/government/dmpaper2.htm> (09.03.2009).

¹² Укреплять и совершенствовать конституционный строй (интервью с Л.С. Мамутом) // Законодательство и экономика. – 2003. - №12.

¹³ См.: О. Е. Куцафин, Российский конституционализм. М., 2008. С. 47.

¹⁴ Progressive and Conservative Constitutionalism, Journal article by Robin West, M. Tushnet, R. Epstein, Raoul Berger, Robert Bork; Michigan Law Review, Vol. 88, 1990. 81 pgs.,

- այն իրողության առկայությունը, երբ ոչ միայն պետական պաշտոնյաները, այլև յուրաքանչյուր քաղաքացի անհրաժեշտաբար առաջնորդվում է ոչ թե նպատակահարմարությամբ, այլ օրենքով¹⁵ և այլն:

ԱՄՆ Գերագույն դատարանի իրավական դիրքորոշումներում սահմանադրականությունը բնորոշվում է որպես քաղաքական մտքի ու գործողության դրսևորման ձև, որը կոչված է կանխելու բռնակալությունը և երաշխավորելու ազատությունն ու անհատի իրավունքները, որից կախված է ազատ հասարակությունը¹⁶: Այն առավել սեղմ բնորոշվում է որպես Սահմանադրությանը համապատասխան քաղաքականության վարքագիծ¹⁷:

Բանաձեռումներն այսքանով չեն սպառվում, սակայն բերված օրինակները բավարար են երեսույթի փարբեր ընկալումները հիմնական գծերով ներկայացնելու համար:

Իրավագետներից շատերն են կարծում, որ «սահմանադրականություն» հասկացությունը բազմաշերտ ու բազմանիստ է, և այն որեւէ կոնկրետ հարկանիշով բնութագրելն անհնարին է: Դա իրոք այդպես է: Միաժամանակ, մասնագետներին պայմանականորեն կարելի է դասել երկու խոշոր խմբերի.

1. ովքեր սահմանադրականություն երեսույթը կապում են բուն Սահմանադրության գոյության փաստի և դրա միջոցով իրականացվող իրավակարգավորման հետ,
2. ովքեր սահմանադրականությունը դիտարկում են արժեքանական արեսանկյունից՝ որպես հասարակական համակեցության որոշակի մշակույթի դրսևորում:

Մենք գտնում ենք, որ առաջին մոտեցումը բխում է երկրորդից և անանցյալ նշանակություն ունի: Միանգամայն համամիտ ենք ակադեմիկոս Վ. Ներսեսյանցի այն մտքի հետ, որ սահմանադրականությունը համապետական գաղափարախոսություն է: Նավելենք, որ **այն պետական համակեցության մշակույթ է, որ ձեւավորվում է հազարամյակների ու դարերի ընթացքում, ունի խոր սոցիալական արմատներ և առաջին հերթին պետք է դիտարկել որպես սահմանադրական մշակույթի դրսևորման ձև, որը կարող է փարբեր լինել ոչ միայն փարբեր երկրներում, այլև զարգացման փարբեր փուլերում:**

Ընդհանրացնելով՝ կարող ենք բանաձեւել, որ **«սահմանադրականությունը» հասարակական համաձայնությամբ սահմանված ժողովրդավարական ու իրավական վարքագծի հիմնարար կանոնների առկայությունն է, դրանց՝ որպես ապրող իրողության, գոյությունը հանրային կյանքում, յուրաքանչյուր անհատի քաղաքացիական**

¹⁵ Herman Belz, "A Living Constitution or Fundamental Law? American Constitutionalism in Historical Perspective" (Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 1998) at p. 148-149.

¹⁶ http://www.answers.com_-14.03.2010.

¹⁷ http://www.answers.com/topic/formalistic_-14.03.2010.

վարքագծում, պեղախիճիանական լիագորությունների իրականացման գործընթացում:

Կամ, ավելի սեղմ՝ «Սահմանադրականությունը»՝ սահմանադրական արժեքների համակարգային ու իմաստավորված առկայությունն է հանրային կյանքում, անհատի սոցիալական վարքագծի բոլոր դրսևորումներում: Խնդիրը հանգում է ոչ թե Սահմանադրության պարզապես կիրառմանը, այլ այն սոցիալական համակարգի ձևավորմանը, որում Սահմանադրությունն իրացվում է այդ համակարգի յուրաքանչյուր բջջի կողմից՝ որպես դրա գոյության կենսապայման:

Պեղականության կայացումը րեական ու դժվարին գործընթաց է: Նամակարգային ամեն մի սխալ վերարտադրվող շղթա կարող է դառնալ ու ավերիչ հեղեղանքներ ունենալ: Մեր ժողովրդի պատմական ճակատագիրը խոսում վկան է այն բանի, որ մեր իրականության դասերը միշտ չէ, որ կարողացել ենք ժամանակին սերտել ու դրանցից հեղեղություն անելով՝ «...քաղաքական կարգերի գիտություն սովորել»: Մովսես Խորենացին «Նայոց պատմությունն» սկսում է «...մեր առաջին թագավորների եւ իշխանների անիմաստասեր բարքերի մասին» կշտամբանքի խոսքերով եւ արժանին է հատուցում նրանց, որոնց «...շարադրած գրվածքները կարողալիս աշխարհական կարգերի գիտություն ենք ձեռք բերում եւ քաղաքական կարգեր ենք սովորում»¹⁸ (ընդգծումը մերն է - Գ.Ն.): Միաժամանակ խոսելով 365թ. հրավիրված Աշտիշարի ազգային-եկեղեցական ժողովի ու դրանում ընդունված Կանոնական սահմանադրության մասին¹⁹, շեշտում է, որ Մեծն Ներսեսը «...եպիսկոպոսների եւ աշխարհականների ժողով գումարեց, կանոնական սահմանադրությամբ հաստատեց ողորմածությունը, արմատախիլ արեց անգթությունը...» (ընդգծումը - Գ.Ն.)²⁰:

Ներսես Մելիք-Թանգյանը, իր հերթին, 444թ. գումարված Շահապիվանի ժողովի առնչությամբ նշում է, որ «Շահապիվանի ժողովը հայոց ամենափառավոր ժողովներից մեկն է»²¹: Սկարագրելով ժողովի հրավիրման կարգը՝ այսպես է ներկայացնում դրա բուն նպատակը. «Նայոց աշխարհի ավագ Նախարարները, ովքեր օրենքների եւ սրբությունների նախանձախնդիր պաշտպաններն էին, այսպես էին ասում. «Վերականգնեք սուրբ

¹⁸ Մովսես Խորենացի, Նայոց պատմություն, Երևան, 1997, էջ 70:

¹⁹ Այս ժողովն արգելեց ամուսնությունը մերձավոր ազգականների միջև, դատապարտեց նենգությունը, քսությունը, ազահությունը, որկրամոլությունը, հափշտակությունը, արվամոլությունը, բամբասանքը, մոլի հարբեցողությունը, սրախոսությունը, պոռնկությունը, արյունահեղ սպանությունը, ինչպես նաեւ պարավորեցրեց նախարարներին գթասրտությամբ վարվել աշխարհավորների հետ, իսկ ծառաներին՝ հնազանդ լինել իրենց րերերին: Որոշվեց րկարների համար կառուցել հիվանդանոցներ, որբերի ու այրիների համար՝ որբանոցներ ու այրիանոցներ, օտարների ու հյուրերի համար՝ հյուրանոցներ, դրանք պահելու համար սահմանվեցին րուրքեր ու հարկեր: Որոշվեց երկրում լուսավորություն րարածելու նպատակով Նայաստանում բացել հունարեն եւ ասորերեն լեզուներով դպրոցներ (նպատակը երկրի ներսում կրթություն րալը եւ այդ նպատակով երիտասարդների արտահոսքը կասեցնելն էր): Այս բոլորն իրենց հերթին սրեղծում էին նոր միջավայր ու խթան՝ երկրի զարգացման համար:

²⁰ Մովսես Խորենացի, Նայոց պատմություն, Ե դար, Երևան, 1997, էջեր 224-225:

²¹ Ներսես Մելիք-Թանգյան, Նայոց եկեղեցական իրավունքը, գիրք Ա, Շուշի, 1903, էջ 319:

Գրիգորի, Ներսեսի, Սահակի եւ Մաշտոցի սահմանած կարգ ու կանոնը, ինչպես նաեւ ձեր կամքով սահմանեք այլ բարօրություններ, եւ մենք կամավոր ու սիրով կընդունենք, քանի որ թուլացել են եկեղեցու կարգ ու կանոնները, եւ մարդիկ վերադարձել են անօրինություններին: Դուք սահմանեք Աստուծոյ ցանկալի եւ եկեղեցուն կյանքի կոչելու գործում պիտանի օրենքներ, իսկ մենք կհնազանդենք եւ դրանք ամուր կպահենք: Իսկ եթէ ինչ-որ մեկը՝ եպիսկոպոս, թե քահանա, ազար, թե շինական, ճշտությամբ չպահպանի սահմանված օրենքները, թող պարիժ կրի եւ տուգանք մուծի»²²: Ի դեպ, ըստ Ներսես Մելիք-Ֆանգյանի՝ այս ժողովին մասնակցել են նաեւ բոլոր նախարարները, Վասակ մարզպանը, Վահան հազարապետը, Վարդան Մամիկոնյանը: Շեշտվում է նաեւ, որ «Ամբողջ փեղեղական քրիստոնեայ ժողովների մեջ այսպիսի փառաւոր ժողով չի եղել, ուր մասնակցէին հոգեւորականները իրենց դասերով եւ իշխանները աշխարհական զանազան դասակարգերով»²³:

Այսպէս մեզ համար շեշտադրման առարկան ոչ այնքան պարմական բացառիկ կարեւորություն ունեցող իրողությունն է, որքան սահմանադրական կանոնների եւ իրական կյանքի պահանջների օրգանական միասնականության դրսեւորումը: Այս օրինակներն անհերքելի վկայությունն են այն բանի, որ հայ իրականության մեջ իրավակարգավորումը երբեք ինքնանպատակ չի եղել, այն կտրված չի եղել մեր սոցիալական կյանքից ու այն վերափոխելու հրամայականներից: Դրա լավագույն վկայություններն են նաեւ Նովիանես Օձնեցու Նայոց կանոնագիրքը, Մխիթար Գոշի Դատաստանագրքի եւ Շահամիրյանների Որոգայթ փառացի նախաբանները, որոնք, ի մասնավորի, իրավական ամբողջական տեսություններ են ներկայանում:

Անհնարին է չհիշարակել նաեւ Վաչագան Բարեպաշտի նախաձեռնությունը 488 թվականին: **Սահմանել կանոններ եւ սահման դնել գործողություններին**, այն իրականացնել ներկայացուցչական ժողովի միջոցով²⁴ եւ **ձեռք բերված փոխհամաձայնությունը վավերացնել Աղվանքի բոլոր ազնվականների կողմից ու «...գրության ավելի վավերական լինելու համար» կնքել Արքայի մարանիով**՝ սրանք լոկ վկայություններ չեն հայ եւ համաշխարհային իրավունքի պարմության մեջ Սահմանադրություն երեսույթի ու սահմանադրական մշակույթի հիմնադրարարների ծնունդի մասին: Մենք գործ ունենք առանձնահատուկ ուշադրության արժանի իրավափիլիսոփայական այնպիսի իրողության հետ, երբ չափազանց հեղափոխիչ ընդհանրություններ ենք տեսնում, օրինակ, 488 թ. Աղվանքում Սահմանադրության ընդունման անհրաժեշտության հիմնավորումների ու կարգի եւ 1787թ. ԱՄՆ-ի, 1791թ. Լեհաստանի ու Ֆրանսիայի, հեղափոխում նաեւ այլ

²² Նույն տեղում:

²³ Նայոց եկեղեցական իրավունքը, Ներսես Մելիք-Ֆանգյան, գիրք Ա, Շուշի, 1903, էջ 320:

²⁴ Ինչպես վկայում է Խ. Մամուելյանը, ընդհանրապես հայ միջնադարյան իրականության մեջ «...Ազգային եկեղեցական ժողովներն իրենց վերապահում էին օրենսդիր կամ իրավադիր ֆունկցիաներ» (նշվ. աշխ., էջ 45):

երկրների սահմանադրությունների ընդունման միջև: Նույնն է ընդհանուր փիլիսոփայությունը՝ սահմանել հասարակական գոյի հիմնարար կանոնները, որոնք գերակա են այլ օրենքների ու կանոնների նկատմամբ, ինչպես նաև սահման դնել իշխանավորների գործողություններին՝ դրանք պահելով սահմանադրական կանոնների շրջագծում, դա իրականացնել հրապարակայնորեն ու հասարակական լայն համաձայնության պայմաններում՝ ի դեմս պետության գլխի կողմից հրավիրված Սահմանադիր ժողովի գումարման:

Պետության Տիմոնի օրենքի ի հայր գալը՝ Սահմանադրության անհրաժեշտությունը, XVIII դարի վերջին կապվեց հասարակական համաձայնության հենքի վրա երկրի կայուն եւ դինամիկ զարգացումը երաշխավորելու անհրաժեշտության հետ: Ըստ էության, նույն նպատակն է հետապնդվել նաև հայ իրականության մեջ վաղ միջնադարում: **Պարմությունը վկան է նաև այն իրողության, որ նման իրավական հենքի վրա, հասարակական համաձայնությամբ առաջնորդվելով, ձեռք են բերվել մեծ հաջողություններ, եւ երկիրը զարթոնք է ապրել, իսկ բռնության, «անհասկացողությունների», փարաբնույթ «հակառակությունների» փիրապետման պայմաններում ուղեկից են եղել անխուսափելի կորուստներն ու ավերածությունները:**

Չափազանց արժեքավոր են, օրինակ, Մարթեոս Ուռուհայեցու վկայությունները, երբ խոսելով Աղվենի Կանոնական սահմանադրության ընդունման ժամանակաշրջանին առնչվող իրադարձությունների մասին, նշում է. «...Այն ժամանակներում էր, որ չորս մասի բաժանվեց սուրբ Գրիգորի Աթոռը: ...Այն ժամանակներում էր, որ բանական ոչխարները շնաբարո դարձան, գազանները սիրտ ձեռք բերեցին եւ հանդգնեցին եւ սկսեցին հայրապետների երեսին հաչել: ...Սակայն նման փակնուվրայությունը եւ սրտմտությունը չկարողացավ մութը գործել Աղվենից երկիրը, որ կոչվում է Խորին աշխարհ Տայոց...»²⁵:

Կրկին ու նոր փեսանկյունով անդրադարձ կատարելով սահմանադիր ժողովներին ու կանոնական սահմանադրություններին, կարող ենք ընդհանրացնել, որ հայ միջնադարյան իրականության մեջ գործ ունենք սահմանադրական մշակույթի, **սահմանադրականության կարեւոր փարբերի կոնկրետ դրսևորումների իրողության հետ՝** անկախ պետականության առկայությունից կամ կորստից:

Պարմական իրողությունները միանշանակ վկայում են, որ երբ հայ իրականության մեջ շեշտը դրվել է փոխհամաձայնությամբ ձեռք բերված կանոնների միջոցով ողջ հանրային կյանքը կարգավորելու վրա, ակնառու առաջընթաց է գրանցվել բոլոր ոլորտներում: Թեկուզ սաղմնային վիճակում, սակայն սահմանադրական մշակույթը մեր լինելության ու զարգացման համար առանցքային նշանակություն է ունեցել դեռևս մարդկային հանրության պարմության արշալույսին: Տակառակը, անհամաձայնությունները կամ դրանք բռնությամբ հաղթահարելու փորձերն են դարձել անհաջողությունների

²⁵ Մարթեոս Ուռուհայեցի, Ժամանակագրություն, Երևան, 1991, էջ 247:

պարճառ: Դարերի կշիռ ունեն մեծ Քերթողահոր խոսքերն Արշակունյաց թագավորության կործանման առիթով հնչեցրած ողբում, ուր որպես հիմնական պարճառներ շեշտադրվում են. «...վրդովվեց խաղաղությունը, արմատացավ անկարգությունը, խախտվեց ուղղափառությունը, հիմնավորվեց Գրգիսյանը չարափառությունը»²⁶:

Ինչ են հուշում պարմության դասերը՝ հայ սահմանադրականության զարգացման ներկա հիմնախնդիրների հոլովություն: Այս նյութի շրջանակներում ես կսահմանափակվեմ միայն դրանց ոչ սպառնիչ թվարկումներով:

Նախ. առանց հանրային կյանքի խելամիտ իմաստավորման «...քաղաքական կարգերի գիտություն» չենք սովորի:

Երկրորդ՝ առանց հասարակական համաձայնության ու փոխվստահության երկրում սահմանադրականության հաստատումն անհնարին է:

Երրորդ՝ սահմանադրական արժեքներն ապրող իրողություն կարող են դառնալ միայն ու միայն այն ժամանակ, երբ դրանք գիտակցված անհրաժեշտություն են հասարակության յուրաքանչյուր անդամի համար:

Չորրորդ՝ սահմանադրական իրավական պետության գերագույն խնդիրն իրավունքի երաշխավորումը, ապահովումն ու պաշտպանությունն է եւ իշխանության սահմանափակումը:

Նինգերորդ՝ հանրային կյանքում սահմանադրական արժեքների ձեռախեղման աստիճանով է գնահատվում հասարակական կենսագոյի հիվանդության աստիճանը, որը մեզանում փազնապահարույց է:

Վեցերորդ՝ առանց երկրում սահմանադրական կայունության զարգացում երաշխավորելն անհնարին է:

Յոթերորդ՝ Սահմանադրությունը ոչ թե իրավական գործիք է պետական իշխանության ձեռքին, այլ քաղաքացիական հասարակության Նիմնական օրենքն է:

Ավարտեմ խոսքս՝ դարձյալ հիշելով Խորենացուն. ավելորդ է այլեւս մեզ, հայերիս «...խոսել անբան, թուլամիտ եւ վայրենի մարդկանց մասին»²⁷: Մենք պարտավոր ենք անհրաժեշտ դասեր քաղել մեր իսկ պարմությունից: Իսկ այն ազգն ու ժողովուրդը, ով իր անցյալը պարզաճ չի իմաստավորում եւ անհրաժեշտ դասեր չի քաղում, դատապարտված է վերապրել իր կորուստները: Իսկ դրա իրավունքը մեր սերունդը պարզապես չունի:

²⁶ Մովսես Խորենացի, Նայոց պարմություն, Ե դար, Երևան, 1997, էջ 275:

²⁷ Նույն փեղում, էջ 71: